

УДК 376.3:372.46

Є. Ю. Линдіна

**ФЕНОМЕНОЛОГІЯ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ПРАЦЯХ Є. Ф. СОБОТОВИЧ**

Останнім часом, з'являються все більше праць в яких мова досліджується з урахуванням або з акцентуванням уваги на людині, яка і є творцем та користувачем мови. Переорієнтація досліджень на носія мови зумовила появу нових понять, зокрема й поняття „мовна особистість”. Структура цієї номінативної одиниці засвідчує тісний зв'язок між мовою та особистістю. Мовна особистість – індивід, який володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення і сприйняття ним текстів, що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності. Розглядаючи мовну особистість, неможна не зануритися в мову, не вивчити концепти „мова”, „мовлення” та „мовленнева діяльність”. Досліджуючи це питання, потрібно опрацювати не лише лінгвістичні джерела, але й літературу з інших суспільних наук, оскільки в „мовленні”, „мовленневій діяльності” перетинаються інтереси всіх наук.

Пізнання мови на різних її рівнях, на думку М. Вашуленка, є джерелом різнобічних знань, засобом розвитку мислення, мовлення, духовного збагачення людини. Отже, йдеться про розвиток мовленневої особистості.

Мовленнева особистість – це людина, яку розглядаємо з точки зору її готовності виконувати мовленневі дії, той, хто привласнює мову, для кого мова є мовленням.

Мова і мовлення є продуктом культури і невід'ємною її складовою. Мовлення обслуговує потреби суспільства через цілий ряд життєво важливих функцій, які практично реалізуються у мовленневій діяльності.

Мова, за визначенням І. Ющука, є продуктом підсвідомої аналітичної діяльності сотень поколінь і мільйонів особистостей.

Мова належить до унікальних явищ життя людини і суспільства. Вона витворилась одночасно з ними і є не тільки їхньою найприкметнішою ознакою, а й найнеобхіднішою умовою формування їхньої сутності. Мова є засобом і матеріалом формування та становлення особистості людини.

Мовлення, мовленнева діяльність є вищими психічними функціями людини, які мають складну структуру. На сьогодні накопичено величезний фонд знань багатьох учених, який розкриває суть даного явища, його окремі аспекти.

Мовленнева діяльність розглядається різними науками, унаслідок чого „мовленнева діяльність” має багато визначень, іноді виявляється

неоднозначною і розмитою. Це також свідчить про багатоаспектність названого явища, тому розгляд цього питання є **актуальним** і на сьогодні.

З виникненням ідеї мовленнєвої діяльності, як тричленної системи (мовна здатність – мовленнєва діяльність – мова), вона почала трактуватися як процес кодування і декодування, в якому заданий зміст формується заздалегідь. Що ж стосується самої тріади, то в ній мовна здатність почала співвідноситися не лише зі свідомістю й підсвідомими пластами психіки, а й з цілісною особистістю людини; мовленнєву діяльність вважали процесом саморегуляції соціальних груп, суспільства в цілому; мова трактувалася як система орієнтирів, необхідних для діяльності людини в предметному й соціальному світі, що оточує її. Надалі мовленнєву діяльність почали розглядати під кутом зору спілкування, а його – як процес внутрішньої саморегуляції соціуму. Мовленнєва діяльність – це специфічна форма психічної діяльності людини, яка забезпечує розуміння мовлення оточуючих людей і власні висловлювання [1, с. 274].

Вивченням питання мовленнєвої діяльності та знаходженням оптимальних шляхів її формування займалися А. Леонтьєв, А. Зимня. Психолінгвістичний аналіз дитячого мовлення був зроблений А. Леонтьєвим, А. Шахнаровичем, Н. Юр'євою та іншими. Дослідження порушень мовленнєвої діяльності та їх психолінгвістичний аналіз у дорослих проводили А. Лурія, Л. Цветкова, Є. Вінарська та ін. та дітей – Є. Соботович, Р. Лалаєва.

Є. Ф. Соботович у своєму дослідженні намагалася проаналізувати поняття „мова”, „мовленнєва діяльність”, „мовлення”.

Тому, **мета** статті – визначити зміст та компоненти мовленнєвої діяльності за Є. Ф. Соботович.

Спираючись на аналіз літературні джерела, Є. Ф. Соботович приходить до висновку, що визначення „мовленнєвої діяльності” А. Зимньої найбільш доцільніше покласти в основу своїх досліджень. „Мовленнєва діяльність” – активний, цілеспрямований, мотивований (як будь-яка довільна дія), предметний (змістовний) процес видачі та прийому сформованої та сформульованої за допомогою мови думки, інформації, спрямованої на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини в процесі спілкування [2, с. 4].

Така інформація видається та приймається у звукових (усне мовлення) чи графічних (писемне мовлення) знаках, які представляють реалізацію мови, що зберігається в нашій свідомості. Є. Ф. Соботович вказує, що поняття „мова”, „мовлення”, „мовленнєва діяльність” не є ідентичним однак перебувають у певному зв'язку та взаємодії.

Мова та мовлення є двома ланками мовленнєвої діяльності. Є. Ф. Соботович зазначає, що у процесі мовленнєвої діяльності використовується мова – система символічних умовних знаків, створена

з метою спілкування. Роль мови в структурі мовленнєвої діяльності полягає в тому, що вона є внутрішнім засобом мовленнєвої діяльності.

Введення поняття знаку в такому значенні передбачає розгляд знаку не як елементу заданої системи, але як знаряддя діяльності в його використанні, генезисі, функціонуванні.

Мова – це нормалізована система звуків, морфем, слів та правил їх сполучення на морфологічному, синтаксичному, семантичному та логічному рівнях, система знаків, що є основним засобом спілкування членів певного людського колективу, засобом переробки і передачі інформації від покоління до покоління.

Спираючись на теорію мовленнєвої діяльності А. Леонтьєва, „мовлення” – кінцевий продукт мовленнєвої діяльності. У психолінгвістиці термін „мовлення” та мовленнєва діяльність використовується як умовно рівнозначні. Мовленнєва діяльність формується та розвивається на основі біологічних і генетичних передумов для утворення та оперування знаковою системою. Мовленнєва діяльність формується лише в умовах спілкування в єдності із загальним інтелектуальним розвитком [1, с. 275].

Аналіз літератури дає змогу виявити й такі визначення: „мовлення” – це фонація, говоріння, текст, акт індивідуального використання мови, матеріалізація мовних одиниць звукові та графічні знаки. Це й окремі мовленнєві операції або мовленнєві дії, які входять до складу мовленнєвої діяльності.

Мовлення – це функціонування мови, продукт мовленнєвої діяльності в процесі якої використовуються одиниці, категорії, форми та норми мови; послідовність мовних знаків, що організуються відповідно до потреб інформації, яка висловлюється. Як і мова, мовлення відноситься до суспільних явищ. Мовлення виникає й розвивається під впливом потреб у спілкуванні та слугує цілям спільного об'єднання людей. Мовлення завжди має певну форму і позамовний зміст.

Мовлення – поняття багатогранне, і його типологія не однопорядкова, вона будується з урахуванням різних чинників.

Є. Ф. Соботович, аналізуючи літературу, говорить, що мовлення передусім поняття лінгвістичне (у протиставленні „мова – мовлення”). Мова – це знакова система, застосовувана як засіб людського спілкування, а мовлення – це процес використання мовлення для спілкування, тобто реальне функціонування мови. Разом з тим мовлення – це поняття психологічне, оскільки мовленнєва діяльність є одним з видів психічної, інтелектуальної діяльності людини. Мовлення є також поняттям комунікативним, оскільки воно виступає основним засобом комунікації (мовленнєвого спілкування).

Є. Ф. Соботович виокремлює серед чисельної кількості понять те, яке на її думку більш доцільніше: „мовленнєва діяльність” – послідовність (узятих з мови) знакових одиниць спілкування в конкретному мовному матеріалі (тексті) в їх комунікативному вживанні.

Спираючись на проведені дослідження, Є. Ф. Соботович приходить до висновку, що мова та мовлення є двома складовими частинами, двома ланками мовленнєвої діяльності. Вони входять в структуру мовленнєвої діяльності як внутрішні засоби (мова) і способи (мовлення) її реалізації.

Аналізуючи поняття володіння та оволодіння мови на різних рівнях та етапах засвоєння, Є. Ф. Соботович виокремлює лінгвістичний компонент мовленнєвої діяльності.

Лінгвістичний компонент мовленнєвої діяльності Є. Ф. Соботович розглядає як коло „мовних знань”, мовну компетентність, яка формується в процесі оволодіння мовою і без якої володіння мовою неможливе. „Мовні знання” Є. Ф. Соботович пояснює як одиниці мови, знакові форми.

Є. Ф. Соботович спирається на думку А. Шахнорович, що основним засобом надбання цих знань є оперування лінгвістичними одиницями у процесі породження мовленнєвого висловлювання та його розуміння, тобто знаковими операціями.

Однак, оволодіння тільки лінгвістичним компонентом мовленнєвої діяльності не дозволить використовувати особистості мову в повному об'ємі. Тому Є. Ф. Соботович виділяє і другий компонент мовленнєвої діяльності, який необхідний для спілкування – комунікативний компонент.

Є. Ф. Соботович вважає, що необхідною умовою оволодіння комунікативним компонентом є формування дій породження та розуміння мовленнєвого висловлювання. За дослідженнями вченої, особистість для спілкування повинна навчитися використовувати вказані вище мовленнєві механізми, тобто оволодіти мовленнєвими вміннями та навичками.

Мовленнєва діяльність, яка складається з двох компонентів – лінгвістичного та комунікативного, не може формуватися та функціонувати без певних механізмів. Є. Ф. Соботович в своїх працях визначає такі механізми: загальнофункціональні та специфічно мовленнєві механізми.

Загальнофункціональні механізми забезпечують засвоєння всіх семантичних одиниць мови. В якості таких механізмів виступають розумові операції аналізу, синтезу, порівняння, пам'ять, увага [2, с. 46].

Специфічний мовленнєвий механізм забезпечує приймання мовленнєвих сигналів, їх внутрішню переробку та перешифровку смислового змісту майбутнього висловлювання в систему мовних знаків і їх моторну реалізацію.

Таким чином, виділення мовленнєвої діяльності як окремого концепту серед різних мовленнєвих процесів має велике значення, оскільки дає уявлення про відмінні властивості, специфічні особливості його компонентів та механізмів. Це дозволяє організувати процес навчання „мовної особистості” цьому явищу.

Поразка мовленнєвих механізмів приведе не тільки до порушення мовленнєвої діяльності, а й до порушень в структурі „мовної особистості”.

Список використаної літератури

- 1. Дефектологічний словник** : навчальний посібник / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. – К. : „МП Леся”, 2011. – 528 с.
2. Соботович Е. Ф. Структура речевой деятельности и ее формирование / Е. Ф. Соботович // Изучение и коррекция обучения и воспитания детей с нарушениями слуха и речи. – К. : КГПИ, 1989. – 44 с.
3. Соботович Е. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / Е. Ф. Соботович // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Випуск 1. – К. : Актуальна освіта, 2004. – С. 2 – 19.
4. Соботович Е. Ф. Психолого-педагогические основы коррекции нарушений формирования грамматического строя речи у детей : дис. ...доктора пед.наук / Соботович Евгения Федоровна. – М., 1984. – 455 с.
5. Соботович Е. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його лексичній ланці) дітей дошкільного віку / Е. Ф. Соботович // Дефектологія. – 2003. – № 2. – С. 2 – 5.

Линдіна Є. Ю. Феноменологія мовленнєвої діяльності в працях Є. Ф. Соботович

У статті розглянуті основні концепти „мовлення”, „мовленнєва діяльність”, які є елементами структури „мовної особистості”. Визначено зміст та основні компоненти мовленнєвої діяльності за Є. Ф. Соботович. У статті доведено, що виділення мовленнєвої діяльності як окремого концепту серед різних мовленнєвих процесів має велике значення, оскільки дає уявлення про відмінні властивості, специфічні особливості його компонентів та механізмів.

Ключові слова: мова, мовлення, мовленнєва діяльність, компоненти, Є. Ф. Соботович.

Лындина Е. Ю. Феноменология речевой деятельности в работах Е. Ф. Соботович

В статье выделены основные концепты „речь”, „речевая деятельность”, которые являются элементами структуры „говорящей личности”. Определены содержание и основные компоненты речевой деятельности по Е. Ф. Соботович. В статье доказано, что выделение речевой деятельности как отдельного концепта среди различных речевых процессов имеет большое значение, так как дает представление об отличительных свойствах, специфические особенности его компонентов и механизмов.

Ключевые слова: язык, речь, речевая деятельность, компоненты, Е. Ф. Соботович.

Lyndina E. Yu. Fenomenologiya of Speech Activity is in Works of E. F. Sobotovich

In the article basic concepts is exposed „speech”, „speech activity”, which are the elements of structure of „talking personality”. Maintenance and basic components of speech activity is certain on E. F. Sobotovich. It is proved that the separation of speech activity as a separate concept among the various processes of speech is important, because it gives an idea of the excellent properties, specific features of its components and mechanisms.

Key words: language, speech, speech activity, components, phonemic analysis, E. F. Sobotovich.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2013 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Горошкіна О. М.

УДК 37.034: 373.1

М. В. Сітцева

**МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ЗАСОБАМИ
МУЛЬТИПЛІКАЦІЇ В УМОВАХ АГРЕСИВНОГО МЕДІА-
ПРОСТОРУ**

В умовах суспільства постмодерну, коли зростає інформаційна складова соціального простору, визначальну роль набуває феномен медіа як канал та інструмент транслявання інформаційних повідомлень. Актуальність питання вивчення медіа сьогодні не потребує доказів. Медіа обумовлюють інформаційні відносини у суспільстві, продукуючи та диктуючи нову систему взаємодії людини зі світом.

Особливо чутливою до цих трансформацій безумовно є дитина як найбільш соціально залежна особа. Засвоєння соціальних, моральних норм відбувається у неї шляхами, які досі не є досконало вивченими у психологічній науці, а тому можуть містити істотну небезпеку для її розвитку. Зокрема, широко обговорюваним є негативний вплив телебачення на особистість, яка формується. Проте окрім негативного, телебачення безумовно несе в собі і позитивний вплив на дитину-глядача, який часто ігнорується дослідниками психологічних проблем медіа, недооцінюючи при цьому сприятливий вплив медіа на особистість.

Зрозуміло, що сучасне життя вже не можна уявити без застосування медіа-технологій, тому зусилля психологів, педагогів та інших фахівців доцільно спрямувати на пошук шляхів адекватного сприйняття людиною нових інформаційних медіа-реалій, гармонійної взаємодії з ними при умові збереження власної особистісної цілісності.